

Det andet firma er Scandinavian Tobacco Group Assens, kendt for Orlik-mærket, som også er bærer af en lang tradition og stor popularitet blandt forbrugerne.

Bogen retter sig især til læsere, som er interesseret i erhvervs- og industrihistorie, forbrugshistorie samt det lokale områdes historie. Enhver, der får den i hænde, vil dog hurtigt lade sig opsluge af de interessante og flot gengivne illustrationer, som belyser mange facetter af bogens stof. I de talrige billeder af produktemballager med eksotiske navne og billedmotiver vil kolleger med hang til postkoloniale læsninger finde en del stof af interesse. Selv er jeg især fascineret af emballagebilledet på pibetobakken „Vestindisk Melange“ til halvanden krone for 250 gram (s. 66). Det forestiller en velklædt piberygende herre med en stor bredskygget hat, der betragter et par tobaksplanter. En bestemt association melder sig: „Manden med den gule hat“ i den amerikanske børnebilledbog *Curious George* [Peter Nysgerrig, tidligere oversat til *Peter Pedal*] af Hans Augusto Rey & Margret Rey, 1. udg. 1941. Ægteparret Rey havde i en kort periode i 1930'erne opholdt sig i Brasilien. I den kritiske litteratur om børnebogen er det almindeligt, at „Manden med den gule hat“ tolkes som en semi-kolonialistisk yankee-figur, måske en slags opdagelsesrejsende eller storvildtjæger. Men hvor skulle Rey'erne, et europæisk ægtepar, som ikke satte deres fod i USA (eller Afrika), før efter bogen var skrevet færdig, have fået den idé fra? Måske benyttede de som model for deres figur i bogen – i hvert fald for så vidt angår den visuelle apparition – en caribisk-latinamerikansk plantageejer, hvis type de kan have lært at kende i Brasilien. Ligheden med den danske tobaksreklame er påfaldende, men da enhver direkte afhængighed mellem de to kan udelukkes, må det enten være en sær tilfældighed eller skyldes en fælles ikonisk kvalitet. Se selv efter i bogen. Adam Wagner fremsætter i billedteksten en noget anden forklaring på, hvad illustrationen og mærket henviser til, nemlig salget af De Dansk-vestindiske Øer.

Jan Pedersen

- | JON RØYNE KYLLINGSTAD: *Measuring the Master Race. Physical Anthropology in Norway, 1890-1945*, Open Book Publishers, Cambridge 2014, 255 s., £17.95 (paperback), £5.95 (elektronisk).
- | RIKKE ANDREASSEN: *Human Exhibitions. Race, Gender and Sexuality in Ethnic Displays*, Ashgate, Burlington 2015, 238 s., £54.00.

Frem til 2. Verdenskrigs afslutning spillede ideen om biologisk homogenitet og racetilhørsforhold en ret betydelig rolle i selvforståelsen i den vestlige verden.

Den norske videnskabshistoriker Jon Røyne Kyllingstads bog, der er en oversat og lettere omarbejdet udgave af værket *Kortskaller og langskaller* fra 2004, omhandler netop denne periode, fra 1890'erne og frem, hvor der blev afsat finanslovsmidler til at opbygge og vedligeholde kraniesamlinger samt opmåle og beskrive urbefolkninger, normalbefolkninger og idealbefolkninger og afdække deres racesammensætning. Det skete ikke sjældent med henblik på at fremhæve én befolkningsgruppe og udgrænse dens fysiske og mentale modsætning – afvigerne – hvad enten de bestod af minoritetsgrupper i hjemlandene, majoritetsbefolkningerne i kolonilandene eller menneskene i den resterende del af verden i al almindelighed.

Som andre steder var antropologien i Norge først og fremmest en biologisk disciplin dyrket af læger og andre akademikere med naturvidenskabelige interesser. Mange blev de aldrig, til gengæld havde de betydningsfulde læsere og politisk gennemslagskraft, og i årenes løb blev der postet en del midler i at opbygge en kraniesamling på Universitetet i Oslo, foretage tusindvis af kranie målinger på levende individer overalt i landet og lave slægtskabsstudier, der kunne spore uønsket arvemasse.

Den politiske værdi var åbenlys, for studierne legitimerede en opdeling af befolkningen i mere- og mindreværdige individer og dermed forskelsbehandling. Da Norge ikke var en kolonimagt, lå fokus først og fremmest på at udgrænse den indre fjende. Især interesserede antropologerne sig for samerne som den norske racesammensætnings inferior modbillede. Til gengæld var der uenighed om, hvorvidt denne minoritet skulle assimileres biologisk og kulturelt og ad den vej forsvinde, eller om man skulle overlade den til sin egen skæbne og lade degeneration gøre arbejdet. Dertil kom de syge og intelligensdefekte, dvs. nordmænd med det rigtige racetilhørshold, men af dårlig racekvalitet. I forhold til dem bestod medicinen i racehygiejne i form af indsamling, indespærring og sterilisation.

Bogen vægter især ideen om en nordisk eller germansk elite-race og dens rolle i samfundsdebatten, hvor den havde sin storhedstid i 1920'erne og en fortaler i antropologen Halfdan Bryn. Det er selvfølgelig en interessant fortælling i lyset af Holocaust, og teorien havde såmænd også tilhængere i de øvrige skandinaviske lande, men så hører ligheden også op. For i Danmark, hvor antropologiens udøvere hurtigt konstaterede, at befolkningen rent statistisk tilhørte et mørkeblondt og tilmed kortskallet raceelement, fik teorien aldrig en tilsvarende gennemslagskraft, og i den forstand skildrer bogen ikke, hvad der helt overordnet rørte sig i skandinavisk antropologi. Derudover kunne man godt have ønsket sig en bog med en lidt større vægtning af antropologiens praktiske anvendelse, altså vejen fra forskning til fak-

tura og politik, herunder sammenhængen mellem raceteorierne og den norske sterilisationslovgivning fra 1935. Men overordnet betragtet er bogen både gennemresearchet, velskrevet og oplysende.

I slipstrømmen af videnskabelige landvindinger fulgte et segment af geografer, eventyrere, pædagoger, litterater og forretningsfolk, som lukrede på at formidle antropologiens racehierarkier i lærebøger, rejseberetninger, skønlitteratære værker, i form af anskuelsesundervisning og som en del af underholdningsindustrien. Til sidstnævnte hører menneskeudstillingerne, oftest i form af veritable folkekaravaner, der under ledelse af en impresario drog fra by til by og tog penge for at stille folks nysgerrighed i forhold til sprællevende repræsentanter for de racefremmede. Det er netop menneskeudstillingerne, som er omdrejningspunktet for den anden bog, skrevet af lektor Rikke Andreassen, som tillige er den ene af de to forfattere til bogen *Menneskeudstilling* fra 2011, der udgør forlægget til den engelske udgave.

Selvom racehierarkierne ikke på samme måde blev skrevet ned, lige ud over i avisomtalerne, så var de alligevel altid massivt til stede. Det kommer bl.a. til udtryk i, hvor de offentlige udstillinger fandt sted. Tag nu bare den måske mest kendte og omtalte, den med kineserne i 1902. Kinesere tilhørte ifølge tidens antropologibøger en semiciviliseret race, som var nået til et vist stadie på den evolutionære rangstige, men som havde nået sin grænse og stod i stampe. De udstillede kineseres landsmænd havde da formået at udvikle en arkitektur og et design, som havde fundet vej til danske slotte og herregårde og til eventyrerne, og kunne derfor også sagtens gøre sig gældende i Tivoli – og dér fik de så til huse. Langt flere af de fremmedartede, og særligt dem, der angiveligt tilhørte naturmenneskene, kunne man derimod passende fremvise sammen med dyrene i cirkus eller i hjemlige omgivelser i Zoologisk Have.

Der er ingen grund til at gå i detaljer, for bogens danske forlæg er for længst blevet behørigt anmeldt af danske faghistorikere, og man finder et omfattende element af genbrug. Hovederindet har denne gang imidlertid været at henvende sig til et internationalt publikum, og det er i grunden en ganske honnet ambition, al den stund at værket skriver sig ind i en nyere tradition for engelsksproget litteratur om racismens og menneskeudstillingernes historie. Den vil altså som sådan uden tvivl finde værdi som sammenligningsgrundlag og give mulighed for at følge udstillingernes transnationale elementer i form af netværket af grænseoverskridende menneskehandlere og udstillingsgenstande.

Skal man endelig indvende noget, så må det være, at bogen ikke har taget ved lære af anmeldernes kritik, som i høj grad gik på den megen indignation og moraliseren, de lidt for mange anførselsteg og den

lidt for store grundighed i forhold til ikke at komme til at støde nogen – selv når der åbenlyst ikke er grund til det. Til gengæld lives man op af det fantastiske billedmateriale, som heldigvis ikke er blevet fundet for nedværdigende at gengive.

Ifølge Rikke Andreassen fandt der mere end 50 menneskeudstillinger sted i Danmark i slutningen af 1800-tallet. Tallet kan man godt stille sig lidt tvivlende overfor. Der skal kun en hurtig gennemgang af lokalaviser fra 1860'erne og frem for at sandsynliggøre, at der var langt flere, og bogens liste over udstillinger synes da også at være ensidigt forankret i og omkring hovedstaden. Til gengæld er bogen det første forsøg på et overblik, og al ære og respekt for det.

Alt i alt to fine bøger af et par dygtige unge historikere, der dermed ikke alene opfylder det presserende krav om at udgive flere engelsksprogede tekster, men ovenikøbet har oversat nogle, som det rent faktisk giver mening at udgive på engelsk, og som nu vil finde anvendelse i lidt større og globale forskningssammenhænge.

Poul Duedahl

| NIKLAS OLSEN, KARL CHRISTIAN LAMMERS & PALLE ROSLYNG-JENSEN (RED.): *Nazismen, universiteterne og videnskaben i Danmark*, Museum Tusulanums Forlag, København 2015, 349 s., 348 kr.

I tysk historievidenskab har synet på videnskaberne rolle under nazismen undergået en dyb revision siden 1990'erne. Ikke alene betones det stadigt stærkere, at samtlige videnskabelige discipliner blev sat i den racistiske utopis tjeneste, og at fremtrædende videnskabsfolk som hovedregel fandt sig til rette hermed, der argumenteres også for, at videnskaberne og universiteterne havde en langt mere central rolle i nazismens historie end hidtil antaget. Og i tilbageblik er det egentlig fascinerende, så hurtigt tilpasningen skete: Allerede i 1931 var studenterne langt foran professorerne, idet omkring 40 % stemte på nazisterne ved studenterrådsvalgene, hvilket står i kontrast til, at kun 1,2 % af professorerne før Hitlers magtovertagelse offentligt udtrykte nazistiske sympatier. Det ændrede sig dog hurtigt, idet mere end 300 tyske professorer så tidligt som marts 1933 erklærede sig som tilhængere af Hitler, og d. 12. marts underskrev mere end 700 professorer en erklæring, der udtrykte loyalitet mod Hitler og den nationalsocialistiske stat (s. 40). Herefter er historien ifølge denne nyere forskning, at forskellige discipliner påtog sig forskellige ideologiske opgaver i regimets tjeneste og således, langt mere tjenstvilligt end antaget frem til 1980'erne, forlod de ellers så stolte traditioner i tysk videnskab.